

НАУКОВА СПАДЩИНА В ЗМІСТІ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

*Аліна Логінова,
аспірантка Інституту педагогіки
НАПН України,
Нелла Муніч,
доцент кафедри географії України,
географічного факультету КНУ ім. Т. Шевченка*

У змаганні школи з індустрією розваг за увагу сучасного учня, у першій залишається відповідальність за виховання і освіту. Серед найважливіших принципів шкільної географічної освіти – науковість. Основою для формування змісту шкільної географії є наукова спадщина, що трансформована принципами системності, систематичності, зв'язку з життям, доступності, цікавості тощо. Термін «спадщина» походить від слова «спадковість» і означає «передавати», «переймати». Академічний тлумачний словник української мови визначає поняття «наукова спадщина» як «явища культури, науки, побуту, що залишилися від попередніх часів, від попередніх діячів» [1]. У філологічних дослідженнях синонімом «наукової спадщини» слугує «надбання», однак термін зрідка зустрічається в географічній, педагогічній, та методичній літературі [6]. У англійській літературі під терміном «спадщина» або «heritage» розуміють «найкращі досягнення минулих поколінь» [11]. На нашу думку, у поєднанні «спадщина» і «наука» формулювання може бути таким: «наукова спадщина – це добровільно передана й прийнята як суспільне надбання, з подальшим примноженням, визнанням цінності і ролі в житті сучасних поколінь система знань і засобів щодо закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення».

Гуманітарну спрямованість змісту шкільної географічної освіти вбачаємо, в тому числі, у «прив'язці» наукової спадщини до її носіїв – персоналій, її творців. Самі творці науки часто є Особистостями (з великої літери) з цікавим життєвим шляхом і взірцевим творчим досвідом. Поєднання дефініцій «наукова спадщина»-«персоналія» змінюватиме у сучасного комп'ютеризованого покоління спотворене уявлення, що наукова інформація

з'явилася в Google «з небес», і завжди там була. В учнів слід формувати усвідомлення, що вони користуються досягненнями попередніх поколінь вчених і для подальшого розвитку суспільства наукова інформація в комп'ютері має поповнюватися надбаннями наступників. Знання наукової спадщини видатних особистостей минулого, історії дослідження географічних об'єктів та явищ позитивно впливають на розвиток світогляду, формують усвідомлене емоційно-ціннісне ставлення учнів до внеску старших поколінь у розвиток вітчизняної та світової географічної науки, у розвиток знань про планету як рідну оселю. За відсутності глибоких обґрунтувань методики навчання у програмах [7] курсів з географії останніх трьох десятиліть, а відтак і у підручниках, згадування про персоналії, рушіїв географічної науки, часто дидактично не виправдано, хаотично з'являються і зникають. Це спричиняє труднощі у викладанні дисципліни для вчителя, засвоєнні знань учнями і, як наслідок, негативно впливає на якість географічної освіти. Аналіз звітів ЗНО за останні роки засвідчує зниження результатів щодо знань персоналій та їх діяльності. Зокрема у 2018 році на запитання, пов'язане з персоналією, відповіли лише 24% учасників ЗНО [9]. Інформаційним шумом стане перелік прізвищ, імен вчених, дослідників без образного розкриття самих досліджень, оцінки досягнень у пізнанні Землі. Резервом підвищення зацікавленості школярів географічною наукою може бути вдало підібрана методика вивчення не лише географічного явища, процесу, об'єкта, а й суб'єктів та методів їх пізнання. Особливо ефективним цей спосіб буде у випадку застосування краєзнавчого принципу.

Надзвичайно цінними є талановиті науково-популярні твори окремих учених-географів. Ті, що складно знайти в електронній мережі – в НМК залишається місце хрестоматії. Навіть якщо у науковій спадщині є твердження, що уже мають інше тлумачення у сучасній науці – це також резерв, оскільки метод порівняння дієвий. Це може бути матеріал для аналізу, формування діалектичних поглядів, критичного мислення тощо. Вивчення географічного явища із залученням наукової спадщини вченого, дослідженням його життєвого

і творчого шляху через організацію проектного навчання засобами кейс-технології дозволить інтегрувати географічні знання з іншими дисциплінами.

Одним з перших у вітчизняних підручниках з географії було згадування про вченого та його наукового доробку (П. Чубинський «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край» в географії України) [10]. Ряд вчених і їх твори згадані у підручнику для 10 класу, зокрема П.Відаля де ля Блаша «Географія людини як частина географії життя», Ф. Ратцеля «Антропогеографія» та «Політична географія», Ж.Ж. Е. Реклю «Нова всесвітня географія. Земля і люди», А. Льюша «Географія розміщення господарства» [8]. Окрім авторів і назв творів у підручниках були дуже короткі коментарі про що йшла мова у цих працях. У тому ж підручнику пропонувалось і практичне завдання: «За додатковими джерелами підготувати коротку доповідь про видатного економ-географа світу на тему «Наукові доробки вченого».

Цікавою авторською ідеєю є рубрика «Книжкова полиця» рекомендованих МОН підручників для 6-9 класів авторського колективу В.М.Бойко, І.Л.Дітчука, Л.Б.Заставецької, С.В.Міхелі [2, 3, 4, 5]. Після кожного розділу, в рубриці зазначені рекомендований список додаткової літератури та праці мандрівників або науковців. А у 9-му класі кількість персоналій найменша (С. Рудницький). Також, вирізки з наукової спадщини вчених автори замінили на статистичні дані або пояснювальний текст основного змісту підручника (табл. 1).

Таблиця 1

Персоналії та їхня спадщина у підручниках з географії

<i>Автори</i>	<i>Клас</i>	<i>Рік видання</i>	<i>Кількість персоналій</i>	<i>Автори та назви творів</i>
В.М.Бойко, С.В. Міхелі	6	2014	28	Марко Поло «Про розмаїття світів», с. 22 Джеймс Кук «Із щоденника капітана Кука», с. 29 Юлій Шокальський «Карта знаряддя вивчення Землі», с. 57 Володимир Обручев «Хто знищує гори», с. 106
В.М.Бойко, С.В. Міхелі	7	2016	38	Тур Геердал «Блакитне серце Африки», с.66 Фелікс Фернандес-Шоу «День народження Америки», с.96

				Христофор Колумб «Нотатки Колумба», с. 177 Френсіс Дрейк «Із щоденника англійського королівського пірата», с.249
В.М.Бойко, І.Л. Дітчук	8	2016	14	Геродот «Про Скіфію» с.10 Гійом Левассер де Боплан «Опис України», с.11 Степан Рудницький «Водна ерозія», с.146 Чарльз Дарвін «Непоказні дощові черви», с.166
В.М.Бойко, І.Л. Дітчук	9	2017	1	Степан Рудницький «Про місце географії між науками» с.8 Степан Рудницький «Про значення географії», с.9

Із таблиці випливає запитання чи може інформація зі щоденника пірата про нововідкриті ним землі вважатися науковою спадщиною? Чи може учень знайти всі джерела, рекомендовані в рубриці «Книжкова полиця» і який відсоток з рекомендованого справді використовується, як впливає на якість засвоєння матеріалу? Ці питання потребують ще подальшого експериментального дослідження. Згідно з програмою, ЗНО 2019 [9], в ній містилося 56 завдань, що присвячені, у тому числі персоналіям. Зокрема учні мають знати: найвизначніші географічні відкриття, видатних мандрівників, орієнтуватися в географічних дослідженнях України, знати вчених-географів. Тобто, без знань персоналій та їхнього внеску в науку неможливо скласти ЗНО на високому рівні.

Наукова спадщина є підґрунтям для формування змісту шкільного предмета. Потребує подальшого уточнення і обґрунтування, що є саме географічною науковою спадщиною (географічні карти, колекції мінералів тощо). Для ефективного застосування потенціалу персоналій і наукової спадщини варто упорядкувати перелік персоналій та їхніх доробок, обґрунтувати доцільність їх вивчення. Визначення місця наукової спадщини та шляхів імплементації в змісті шкільної географії потребує уваги предметної дидактики, оскільки навіть поняття наукова спадщина не вказане у нормативних документах МОН. Знання про персоналій-географів та їхню наукову спадщину має загальнокультурну і моральну цінність,

виконують освітню та виховну функції, формують в учнів цікавість до предмета, спонукають до пошукових досліджень. Для ефективного засвоєння знань про наукову спадщину і персоналії слід використовувати сучасні методики й технології а також різноманітні інформаційні джерела і засоби навчання. Є сенс у розробці дидактичних матеріалів, у тому числі завдань, тем дослідницьких робіт, хрестоматій, діагностичних, контрольних-вимірювальних матеріалів, критеріїв оцінювання знань персоналії і наукової спадщини.

Список літератури

1. Академічний тлумачний словник української мови [Веб-сайт] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
2. Географія: підруч. Для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.М. Бойко, С.В. Міхелі. – Харків: СИЦІЯ, 2014. – 256 с.: іл.
3. Географія: підруч. Для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.М. Бойко, С.В. Міхелі. – Харків: СИЦІЯ, 2016. – 288 с.: іл.
4. Географія: підруч. Для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.М. Бойко, І.Л. Дітчук, Л.Б. Заставецька – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2016. – 296 с.: іл.
5. Географія: підруч. Для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Бойко В.М. [та ін.]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. – 272 с.: іл.
6. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 5-те вид., опрацьоване і доповн. – Львів : БаК, 2014.
7. Навчальна програма з географії для 6–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Веб-сайт] — Електронні дані. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (дата звернення 25.01.2019). – Назва з екрану.
8. Пестушко В.Ю. Географія: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : Рівень стандарту, академічний рівень / В.Ю. Пестушко, Г.Ш. Уварова. – К. : Генеза, 2010. – 304 с.
9. Український центр оцінювання якості освіти [Веб-сайт] — Електронні дані. — Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/> (дата звернення 29.01.2019). – Назва з екрану.
10. Шищенко П.Г. Географія України : підруч. для 8 – 9 кл. середн. шк. / П.Г. Шищенко, П.О. Масляк. – К. : Райдуга, 1992. – С. 55.
11. Cambridge dictionary [Веб-сайт] – Електронні дані. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/>